

Esipuhe

Siirtymiä ja ajan merkkejä koulutuksessa. Opetussuunnitelmatutkimuksen näkökulmia jatkaa sitä teoreettista, käytäntöä informoivaa opetussuunnitelmakeskustelua, joka käynnistyi vuonna 2017 julkaistussa ensimmäisessä suomenkielisessä opetussuunnitelmatutkimusta (Curriculum Studies) käsittelevässä kirjassa. Teoksessa Autio, Hakala & Kujala (toim.) 2017 *Opetussuunnitelmatutkimus. Keskustelunavauksia suomalaisen kouluun ja opettajankoulutukseen* keskiössä oli *Kansainvälistyvää opetussuunnitelmatutkimusta kansallisen koulutuspolitiikan ja opetussuunnitelmareformien äyllisenä ja poliittisena resurssina* tarkastelevan johdantoluvun lisäksi kolme teemaa. Nämä olivat suomalaisen opetussuunnitelma-ajattelun historiaa, opettajankoulutuksen diskurssien jännitteisyys ja monipuolistaminen sekä opettaja opetussuunnitelman tulkitsijana ja toteuttajana.

Tässä kirjassa tarkastelu laajenee kohti uusia ajankohtaisia teemoja. Kirjan esipuheen ja johdantoartikkelin *Sivistyksestä ja tiedosta kompetensseihin, osaamiseen ja taitoihin – opetussuunnitelmateoreettinen ja -historiallinen katsaus* jälkeiset muut 14 vertaisarvioitua artikkelia jakaantuvat teemoiltaan seuraavasti: Osa I Tieto ja sivistys antiikista globaaliin, Osa

Tero Autio, Liisa Hakala & Tiina Kujala (toim.)

Siirtymiä ja ajan merkkejä koulutuksessa. Opetussuunnitelmatutkimuksen näkökulmia

Tampere: Tampere University Press 2019, 9–24.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-008-3>

II Opetussuunnitelmapolitiikan historiallisia ja ajankohtaisia painotuksia, Osa III Tiedonaloja ajassa sekä Osa IV Korkeakoulupolitiikka muutoksessa. Edellisen teoksen lailla nyt käsiteltävät teemat edustavat opetussuunnitelmatutkimuksen kolmea toisiinsa kietoutuvaa orientaatiota: opetussuunnitelmateoriaa, kasvatuksen ja koulutuksen historiallista ulottuvuutta sekä itse opetussuunnitelma-asiakirjoihin liittyviä kysymyksiä.

Kansallinen koulutuksen maisema ei ole irrallinen globaaleista kehityskuluista. Tästä huolimatta suomalaisen koulutus- ja opetussuunnitelmapolitiikan on nähty kuin ihmeen kaupalla välttyneen toistaiseksi koko muun maailman vallanneen ylikansallisen, yhdysvaltalaislähtöisen koulutuspolitiikan ajureilta, kuten standardoinnilta, opettajien tilivelvollisuudelta sekä koulutuksen yksityistämiseltä ja kaupallistamiselta¹. Vallitseva ylikansallinen asetelma sisältää suoraan tai implisiittisesti monia tiedon käsitteen ympärille liittyviä oletuksia sekä teoreettisia ja poliittisia ratkaisuja, jotka ovat osoittautuneet koulutusinstituutiota syvästi vahingoittaviksi. Näin on tapahtunut myös maissa, joiden koulutukselliset ja opetussuunnitelmalliset perusparametrit ovat Suomen tavoin alun perin omaksuttu englanninkielisen maailman näkemyksille lähes vastakkaisesta eurooppalaisen sivistystradition leiristä.

Suomalaista opetussuunnitelma-ajattelua on pidetty yleisesti kahden länsimaisen, lähtökohdiltaan ja esioletuksiltaan toisistaan eriävän opetussuunnitelmatradition, saksalaisperäisen *Bildung/Didaktiikan* ja anglo-amerikkalaisen *curriculumin* sekoituksena. Kuitenkin myös suomalaisessa koulutuspolitiikassa *Bildung/Didaktiikka* on ajautunut entistä ahtaammalle oppimisteorioiden jäsentämän curriculumin ja sen poliittisen aisaparin uusliberalismin puristuksessa. Tämä näkyy tänä päivänä erityisen selkeästi korkeakoulupolitiikassa (ks. Osa IV Korkeakoulupolitiikka muutoksessa), mutta myös kaikilla muilla koulutusasteilla.

Ilmeisestä globaalista marginaaliasemastaan huolimatta *Bildung/Didaktiikka* tavataan pitää edelleen koulutuksen, kasvatuksen ja opetussuunnitelman ikään kuin kadotettuna mittapuuna. Esimerkiksi Pasi Sahlbergin (2011) voi nähdä viittaavan kehittämällään ilmaisulla *Global*

¹ On kuitenkin huomionarvoista, että suomalaisessa varhaiskasvatuslaissa ei ole, toisin kuin esimerkiksi perusopetuslaissa ja lukiolaissa, kirjausta siitä, että koulutusta ei saa järjestää taloudellisen voiton tavoittelemiseksi.

Education Reform Model ”GERM”² – reformivirus, joka tuhoaa koulutuksen – sivistysteoreettisen opetussuunnitelman kadottamiseen. Koulujen kilpailuttaminen, opetussuunnitelman standardisointi, opettajien ja oppilaiden tilivelvollisuus, tilivelvollisuuteen liittyvä testaaminen ja muu kontrolli sekä koulutuksen yksityistäminen ja kaupallistaminen, ovat esimerkkejä tämän asiantuntijoiden, median ja poliitikkojen välityksellä leviävän reformiviruksen oireista (Sahlberg 2011; 2012). Angloamerikkalainen curriculum-traditio, muun muassa mitattavine tavoitteineen ja testauskulttuureineen, näyttäytyy koulutuspoliittisessa päätöksenteossa hallinnollisesti houkuttelevana ja vastaansanomattomana (ks. Saari tässä teoksessa). Huomaamatta jää se, että opetussuunnitelmallisten siirtymien myötä, samalla kun puretaan aiempia sitoumuksia, kiinnitytään uusiin – tavalla, joiden seuraukset voivat olla kohtalokkaita koulutusjärjestelmän kokonaisuunnistumisen kannalta.

Opetussuunnitelmalliset lähtökohdat ja valinnat realisoituvat muun muassa niinä kehitysehtoina, jotka muodostavat ihmisyyteen kasvun puitteet julkisesti organisoidussa institutionaalisessa kasvatuksessa (ks. Autio tässä teoksessa). Ne realisoituvat myös siinä, millaisena opettajan työ tai hänen roolinsa nähdään. Suomalaisesta näkökulmasta opettajan rooli curriculum-traditiossa näyttäytyy vieraalta. Traditio ei tunnista autonomisen – ajattelevan, kriittisen ja eettisesti sitoutuneen – opettajan roolia opetussuunnitelmaprosessissa, eikä koulutyössä yleisemmin.

Curriculumissa opettajan tehtävä on opetussuunnitelman implementointi. Erityisen huomion traditiossa saakin opettajille kohdennettu tukimateriaali ja sen kehittäminen (Westbury 1998). Toisin kuin curriculumissa Bildung/Didaktikassa, etenkin sen pohjoismaisissa versioissa, on perinteisesti korostettu opettajien korkeatasoista koulutusta ja sen mahdollistamia itsenäisiä pedagogisia ratkaisuja (Autio 2017; Erss 2017). Opettajan ja oppilaan välinen suhde nähdään pedagogisena suhteena, jota ohjaa opettajan ammatillinen etiikka. Opettajat ovat tietoisia omasta vastuustaan ja toimiensa seurauksista opiskelijoille. (Künzli 1998.) Bildung/Didaktikassa vapauden aspekti on lähtökohtaisesti sisäänkirjoi-

---

² Englanninkielinen käsite ”germ” kääntyy tässä yhteydessä suomeksi taudinaiheuttajaksi, virukseksi.

tettu opettamiseen; opettamiseen ja erityisesti hyvään opettamiseen kaikilla koulutusjärjestelmän tasoilla liittyy aina sisäinen ja subjektiivinen elementti. Tällainen curriculumia kontrastoiva näkemys opettajuudesta on ollut yksi suomalaisen koulutusjärjestelmän menestystekijä. Se saa myös tukea kansalaisilta. Kansainvälisen vertailun (Global Teacher Status Index 2018) mukaan noin yhdeksän kymmenestä suomalaisesta osoittaa luottamusta opettajiin³. Opettajia pidetään myös työteliinä, älykkäinä ja huolehtivaisina (GTSI 2018). Samanaikaisesti kuitenkin – oireellisesti – opettajien autonomiaa koetellaan mitä erinäisimmin keinoin suomalaisen koulutusjärjestelmän kaikilla tasoilla.

Vaikka suomalaista koulutuspolitiikkaa on pidetty globaalisti poikkeuksena (esim. Hargreaves 2015; Ravitch 2015), se ei ole ollut immuuni ylikansallisille kehityskuluille. Vuonna 2018 julkaistussa artikkelissaan *Koulutuspolitiikan arvovalinnat ja suunta satavuotiaassa Suomessa* Tervasmäki ja Tomperi tekevät näkyväksi muun muassa Sipilän hallituksen (2015–2019) ilmeistä kiirettä koulutusjärjestelmän uudistuksiin liittyvissä toimissa sekä työ- ja elinkeinoelämän voimakasta vaikutusta näiden uudistusten taustalla. Tämä hallitus kohdisti lyhyessä ajassa laajoja uudistuksia niin varhaiskasvatukseen, perusopetukseen, ammatilliseen koulutukseen, lukioon kuin korkeakoulutukseen ja tieteeseen. Sipilän hallituksen koulutuspoliittisissa linjauksissa ja koulutusreformissa on ollut nähtävissä aiempaa intensiivisempää sulautumista ylikansallisiin kehityskulkuihin, joita on (koulutus)politiikan tutkimuksessa tunnistettu laajalti kautta 2000-luvun. (Tervasmäki & Tomperi 2018.)

Tero Autio (tässä teoksessa) nostaa esiin Zygmunt Baumanin TINA (There Is No Alternative) -normin. Koulutuksen yhteydessä historiallisesti pitkän TINA-normin sisällöllisenä representaationa voidaan nähdä globaaliksi *suureksi opetussuunnitelmaksi* tiivistyvä angloamerikkalaisen curriculumin ja uusliberalismin vahva liitto, joka pyrkii ohjelmoimaan ja ehdollistamaan koulutuksen maailman Aution sanoin ”laaja-alaisen, sivistyksellisen koulutus- ja opetussuunnitelmastrategian sijaan kädes-

³ Global Teacher Status Index 2018 (GTSI 2018) on Varkey Foundation’in toteuttama ja se perustuu 35 maassa toteutettuun kyselytutkimukseen. GTSI 2018 kattoi seuraavat opettajaryhmät: alakoulun opettajat (primary school teachers), yläkoulun opettajat (secondary school teachers) ja rehtorit (head teachers).

tä-suuhun tyyppiseen, välittömiin markkina- ja työelämätarpeisiin ja sen edellyttämiin *taitoihin ja kompetensseihin* reagoivaan strategiaan”. Curriculum-traditiossa ei pyritäkään kieltämään yhteiskunnan ja sen eri intressiryhmien tarpeiden vahvaa vaikutusta opetussuunnitelmiin (Erss 2017).

2000-luvulla varteenotettavina informoivina tahoina kansallisiin opetussuunnitelmareformeihin on livahtanut ylikansallisten organisaatioiden kuten OECD:n (The Organisation for Economic Co-operation and Development) ohella uusia toimijoita. Yksi tällainen toimija, jonka intressit ovat vahvan liiketaloudellisia, on organisaatio P21 (Partnership for 21st Century Skills⁴). Tämän Yhdysvalloissa lukuisissa osavaltiossa toimivan muun muassa tehokkaalla viestintästrategialla ja aggressiivisella toimeenpanostrategialla vaikutusvaltaansa lisäämään pyrkivän tahon jäsenenä on ollut tietotekniikka-alan yrityksiä ja muita yrityksiä (esim. Intel, Pearson, PITSCO ja Crayola) sekä muita yhteistyöjärjestöjä (esim. National Board for Professional Teaching Standards sekä Journalism Education Association). Vuonna 2002 perustetun koalition – liike-elämän edustajien, koulutuksesta vastaavien johtajien ja poliittisten päätöksentekijöiden – tarkoituksena on ollut identifoida 2000-luvun edellyttämiä (työelämä) taitoja opetuksen keskiöön. Näiden taitojen implementoinnin tueksi on myös kehitetty muun muassa seitsemänportainen malli erillisene oppiaineen, joka auttaa koulujen johtoa toiminnan suunnittelussa ja monitoroinnissa (ks. Battelle for kids).

Tämä ja muut vastaavat mallit korostavat implisiittisesti opettajan opetussuunnitelman passiivista, ei-autonomista vastaanottajan asemaa (amerikkalainen näkemys opettajasta ”systeemin agenttina” (Westbury 1998) ja testipistemäärien nostajana). Curriculumissa ei vain oppilas vaan myös opettaja ovat opetussuunnitelman vastaanottajia (vrt. Erss 2017). OECD ja P21 ovat osaltaan vaikuttaneet muun muassa siihen, että on alettu epäillä, missä määrin oppiaineittain jäsenneetyt tavoitteet voivat ohjata koulutyötä tai varmistaa tulevaisuudessa tarvittavaa ”osaamista” (ks. Halinen & Jääskeläinen 2015, 27). Tässä arvovapaana tarjoutuvassa näkemyksessä, joka

⁴ Organisaatiota P21 käsittelevä teksti on luettu 28.5.2018. Sivuston tuolloinen Internet-osoite (<http://www.p21.org/>) johtaa nykyään sivustolle <http://www.battelleforkids.org/networks/p21>, jonka sisältö ei sellaisenaan vastaa aiempaa sivustoa.

arvatenkaan ei koske *the three R's* (reading, writing and arithmetic), sivuutetaan se, miten laaja-alainen ja syvälinen perehtyneisyys tieteenaloihin resonoi persoonallisen kasvun kanssa samalla tuottaen älyllisiä, tiedollisia ja moraalisia resursseja. Tätä prosessia taitoihin ja kompetensseihin perustuva välineellinen opetussuunnitelma ei tavoita. Kuten Rūta Petkutėn (ks. Petkutė tässä teoksessa) aineiston informantti toteaa: ”*in my opinion, the most important objective is this sort of individualist who understands him/herself and has noble concerns for the sake of general good.*” (Justas, historian)

Bildung/Didaktiikan ideat ja niiden informoima koulutuspolitiikka, opetussuunnitelmatyö ja opetuksen käytäntö ei ole itsestäänselvyys vaan jotakin aktiivisesti silmällä pidettävää ja vaalittavaa. Tämä haastaa kasvatustieteilijät ja koulutuksesta vastaavat tahot, opettajankoulutus ja opettajat mukaan lukien, reagoimaan koulutuspolitiikkaa ehdollistaviin kehityskulkuihin tuottamalla historiallisesti, teoreettisesti ja poliittisesti perusteltua kritiikkiä ja vastapuhetta – pyrkimys, jonka pohjalle myös käsillä oleva teos on rakentunut.

Kirjan aloittaa Tero Aution johdantoartikkeli *Sivistyksestä ja tiedosta kompetensseihin, osaamiseen ja taitoihin – opetussuunnitelmateoreettinen ja -historiallinen katsaus*. Kiehtovassa, asioiden välisiä keskinäisyhteyksiä kirkkaasti näkyväksi tekevässä artikkelissaan Autio tarkastelee nykyistä globaalin koulutuksen kriisiä, sen lähtöpisteitä ja sen opetussuunnitelmateoreettista rakentumista ja realisoitumista. Instrumentalisiin, psykometriikkaan ja uusliberalismin maailmanjärjestykseen kiinnittyvän angloamerikkalaisen opetussuunnitelmaparadigman asema näyttäytyy tämän päivän käytännössä kiistattomalta. Samalla eurooppalainen sivistysajattelua, demokratiaa sekä koulutuksen moraalista ja älyllistä luonnetta painottava Bildung-opetussuunnitelmatraditio on siirtynyt muutamissa vuosikymmenissä koulutuspoliittiseen marginaaliin – niin sen syntysijoilla Saksassa kuin sen muilla perinteisillä vaikutusalueilla, kuten Ruotsissa. ”Sivistykselle, laaja-alaiselle opetussuunnitelmalle ja hyvin koulutetun, ammatillista vapautta ja yhteiskunnallista luottamusta nauttivan opettajan mielikuvalle on, Suomea toistaiseksi lukuun ottamatta, työlästä löytää ”ostovoimaa ja markkinarakoa” uusliberalismin autoritaarisessa ja läpi-

kaupallisessa globaalissa nykytodellisuudessa”, toteaa Autio. Tekstissään Autio rinnastaa havahduttavasti globaalia kulttuurista, poliittista ja koulutuksellista nykytilaa toisen maailmansodan jälkipyykin synnyttämän Frankfurtin Koulukunnan teorioihin ”autoritaarisen persoonallisuuden”, ”puolisivistyksen”, totuuden ja tiedon tavoittelun vähättelyn ja näitä seuraavan (ääri)populismin kulttuurisista kehitysehdoista.

Kirjan ensimmäisen osan (Osa I) teema on *Tieto ja sivistys antiikista globaaliin*. Artikkelissa *Klassisesta sivistyksestä ihmisyiden, kasvatuksen ja hyvän elämän perustana* Sauli Salmela tarkastelee sivistyskäsitteiden perustaa sekä sitä, millaisia historiallisia merkityskerroksia sivistyksen käsitteeseen sisältyy. Länsimaisen sivistysteorian ja -historian syvällisesti tunteva Salmela käsittelee tekstissään ensin lyhyesti sivistystä suomen kielessä. Tämän jälkeen artikkelissa tehdään perusteellinen katsaus länsimaisen sivistyksen kehtoon antiikin Kreikkaan, kreikkalaisten filosofien ja niiden keskeisten käsitteiden ja ideoiden pariin, jotka ovat informoineet kahden ja puolen vuosituhannen ajan eurooppalaista kasvatusta ja koulutusajattelua. *Bildungin* voimistama antiikin perintö ”paidea”, jolla objektiivisena arvona tarkoitetaan eettistä ja tiedollista autonomiaa, johon kasvatuksella pyritään, ei ole laisinkaan menettänyt ajankohtaisuuttaan. Salmelan teksti on tärkeä puheenvuoro sivistyksen ydinsisällöstä ajassa, jossa sivistykseen liitetään merkityssisältöjä, jotka enää vain etäästi, jos lainkaan, muistutavat niitä ajatuksia ja ideoita, joita käsitteeseen on historiallisesti liitetty.

Seuraava *Tieto ja sivistys antiikista globaaliin* -teemaan liittyvä artikkeli on Antti Saaren ja Esko Harnin kirjoittama *Mikä tieto on kaikkein tärkeintä? Herbert Spencer ja elämää myötäilevä opetussuunnitelma*. Artikkelin perustuu *Ennen ja Nyt. Historian tietosanomat* -verkkolehdeissä aiemmin julkaistuun (2016/3) samannimiseen artikkeliin. Artikkelissaan Saarni ja Harni tarkastelevat englantilaisen yhteiskuntateoreetikko Herbert Spencerin opetussuunnitelma-ajattelua ja sen vaikutusta yhdysvaltalaiseen opetussuunnitelmadiskurssiin (*curriculum*) 1800-luvun lopulta alkaen. Spencerin mukaan klassisen humanistisen sivistyksen sijaan koulutuksen keskeisenä tavoitteena tulisi olla sellaisten tietojen tarjoaminen, jotka mahdollistavat yksilön selviämisen ja terveellisen elämän teollisessa yhteiskunnassa. Spencer onkin vaikuttanut siihen, että kysymystä siitä, mikä on

kaikkein tärkeintä tietoa koulutuksen yhteydessä, on alettu peilata paitsi 'tieteellisessä' rekisterissä myös arvoneutraalina näyttäytyviin yhteiskunnan tarpeisiin ja työelämässä tarvittaviin taitoihin. Vaikka toisaalla tapahtuneet kehityskulut eivät ole yksi yhteen suomalaisten kehityskulkujen kanssa, spenceriläinen ajattelu on vaikuttanut myös suomalaiseen opetus-suunnitelma-ajatteluun ja opetussuunnitelmaan.

Kestävyystietoinen elämänorientaatio pedagogisena päämääränä -artikkelissaan Raisa Foster, Arto O. Salonen ja Sami Keto käsittelevät ekosiaalisten ongelmien kohtaamista sosiaalipedagogisessa viitekehyksessä. Kasvattaminen ekososiaaliseen sivistykseen ja oikeudenmukaisuuteen ohjaa muutokseen kohti nykyistä kestävämpää tulevaisuutta, mihin myös voimassa olevat eri koulumuotojen opetussuunnitelmat ottavat kantaa. Artikkelissa esiin tuotu pelkästään ympäristökasvatuksellista näkökulmaa laajempi lähestymistapa korostaa muun muassa modernin ajan itsestäänselvyyksinä pitämiemme rakenteiden kriittistä tarkastelua sekä rohkaisemista paremman tulevaisuuden kuvittelemiseen. Kirjoittajat korostavat, että kouluun haasteena on irrottautua vallalla olevien hyvän elämän tavoittelun tapojen toisintamisesta sekä toimia suunnannäyttäjänä ja muutoksentekijänä.

Jos ajatteleme sivistystraditiota jonakin, jossa sen alkuperäinen merkittäjä *Bildung* on dynaaminen ajassa ja paikassa, historiallisesti ja maantieteellisesti vaihteleva ja liikkuva *signifier*, João M. Paraskevan englanninkielinen artikkeli *What happen to (curriculum) critical theory? The need to go above and beyond neoliberal rage without avoiding it* epäilyksettä liittyy tähän traditioon. Länsimainen, valkoista elitismiiä ja rodullis-etnistä ylemmyyttä henkivä sivistyskäsitys – *Eurocentrism* – ja sen Amerikka-vetoinen muuntautuminen vaihtoehdottomaksi koulutusglobalisaatioksi ja uudeksi kolonialismiksi rakentavat Paraskevan artikkelin kriittisen ristivaloituksen. Paraskevan ajasta ja paikasta toiseen matkusteleva, kulttuurisia, yhteiskunnallisia ja yksilöllisiä eroja herkästi rekisteröivä opetussuunnitelmateoria – *Itinerant Curriculum Theory* – edustaa länsimaista sivistysdiskurssia kriittisesti arvioivaa, sitä korjaavaa ja täydentävää, dynaamisesti ja valppaasti reagoivaa kosmopoliittista sivistyspuhetta. Tässä yhteydessä koulutus ja opetussuunnitelma määrittyvät sosiaalisesti, poliittisesti ja

taloudellisesti oikeudenmukaisemman, vaihtelua standardoinnin sijaan tunnistavan ja tunnustavan elämän ja yhteiskunnan johtotähtenä globaalissa todellisuudessa. Paraskevan eloisasti rönsyilevät tutkimukselliset havainnot kietoutuvat ja palaavat aina hänen avoimesti ilmaiseamaansa kysymykseen koulutuksen perustehtävästä. Hänelle koulutus asettuu niin paikallisena kuin globaalina, yksilöllisenä ja kollektiivisena oikeutena tiedon ja tasa-arvon vuorovaikutukseen vaihtoehtona nykyisen uusliberaalin konteksteistaan irrotettujen ”taitojen ja kompetenssien” – tietoa jo käsitteenä vieroksuvalle – populistiselle ja autoritaariselle koulutus- ja elämänpolitiikalle.

Kirjan toisen osan (Osa II) teema on *Opetussuunnitelmapolitiikan historiallisia ja ajankohtaisia painotuksia*. Suomalaisen varhaiskasvatuksen rakenteet ovat 2010-luvun aikana muuttuneet monella tavoin, ei vähiten sen vuoksi, että varhaiskasvatus ja sen suunnittelu ja ohjaus siirtyivät vuonna 2013 osaksi koulutusjärjestelmää. Eeva-Leena Onnismaa ja Maiju Paananen tarkastelevat luvun ensimmäisessä artikkelissa *Varhaiskasvatuksen opetussuunnitelmatradition muotoutuminen Suomessa 1970-luvulta 2010-luvulle* niitä vaiheita, joiden kautta nykytilanteeseen on edetty. Kirjoittajat tekevät Schiron opetussuunnitelmaideologioita hyödyntäen opetussuunnitelmien analyysissään näkyväksi niitä oletuksia, joita liitämme kasvatukseen ja sen tehtävään yhteiskunnassa. Vasta kun oletukset on tehty näkyviksi, ne voivat olla demokraattisen keskustelun ja arvioinnin kohteena.

Luvun toisessa artikkelissa keskiössä on suomalainen opetussuunnitelmajärjestelmä. Artikkelissaan *Opetussuunnitelma kansallisena ja paikallisena ohjausvälineenä* Opetushallituksessa työskentelevät Erja Vitikka ja Marjo Rissanen perehdyttävät lukijaa suomalaisen perusopetuksen opetussuunnitelman uudistamiseen ja opetussuunnitelman luonteeseen sekä suomalaiseen opetussuunnitelmajärjestelmään. Osana edellisiä tekstissä käsitellään vuoden 2014 opetussuunnitelman perusteiden uudistamisen prosessia sekä paikallistason opetussuunnitelmatyötä. ”Suomessa ei ole kansallista opetussuunnitelmaa, jota sellaisenaan noudatettaisiin koko maassa, kuten oli 1970-luvun opetussuunnitelmakomitean mietinnöt I ja II”, muistuttavat kirjoittajat viitaten paikallistason opetussuunnitelma-

työn vapausasteisiin ja merkittävyyteen. Kansainvälisesti tarkasteltuna suomalainen opetussuunnitelmajärjestelmä onkin hyvin pitkälle hajautettu. Kattavan yleiskuvan aiheestaan rakentavassa tekstissä tuodaan myös esiin koulutuksellisen tasa-arvoisuuden ja yhdenvertaisuuden nimissä jopa koulutusjärjestelmien kokonaisuunnistumisen näkökulmasta merkityksellinen jännite opetussuunnitelman ohjaavuuden ja paikallistason vapausasteiden / opettajan autonomian välillä.

Luvun viimeisessä artikkelissa lukija viedään itsestään selvänä pidetyin ja juuri siitä syystä kiinnostavan aiheen äärelle. Artikkelissaan *Selkeät tavoitteet, hallittu opetus – opetussuunnitelma-ajattelun tavoitediskurssien historiaa* Antti Saari tarkastelee angloamerikkalaisen curriculum-perinteen mukaista tavoitediskurssia 1900-luvun puolivälistä nykypäivään. Ajatus siitä, että opetusta on aina suunniteltava tavoitteet edellä, on kyseenalaistamaton osa arkiymmärrystämme. Sillä, että olemme tulleet ajattelemaan näin, on kuitenkin oma erityinen historiansa, jonka tarkastelu on artikkelin ydintä. Tarkastelu ulottuu myös Suomeen. Ajassa taaksepäin katsoen vuoden 1970 peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa tavoiteohjaava diskurssi on ilmeinen. Tänä päivänä sen lähtökohtia on löydettävissä myös korkeakoulutuksesta, sen ”linjakkaasta opetussuunnitelmatyöstä”. Artikkelin päättyy toisin ajatteluun kutsuvaan tiivistykseen tavoiteorientoituneen opetussuunnitelmadiskurssin usein osoitetuista vaaroista.

Kirjan kolmannen osan (Osa III) teema on *Tiedonaloja ajassa*. Tiedon-alälähtöisyyteen perustuva oppiainejakoisuus on kestänyt aikaansa suomalaisessa opetussuunnitelma-ajattelussa. Samanaikaisesti sen rinnalla on kulkenut ajatus oppiainerajoja ylittävästä, eheytyä painottavasta tai ilmiöistä kumpuavasta opetuksesta. Artikkelissaan *Kokonaisopetus yleissivistävän oppimisen edistäjänä* Kauko Komulainen ja Mari Leijamaa käsittelevät tiedon-alälähtöisyyteen perustuvan oppiainejakoisen kokonaisopetuksen yleissivistäviä vaikutuksia. Opettajien ja oppilaiden välistä rikkaasta vuorovaikutusta kokonaisopetus-teeman parissa kuvataan havainnollisin esimerkein. Kirjoittajat tiivistävät, että oppimisen ja arvioinnin ainoat realistiset lähtökohdat ovat todellisuutta systemaattisesti selittävässä ja it-

seään koko ajan korjaavassa tieteesä, sen tiedonaloissa, niihin pohjaavissa oppiaineissa sekä näiden integraatiossa.

Esteettinen dimensio on historiallisesti ollut hyvin keskeinen kasvat-
tus- ja opetus suunnitelmateorioissa. Erityisen ajankohtaiseksi tämän ulot-
tuvuuden tekevät pyrkimykset kaventaa ja standardisoida opetus suunnit-
telmaa tavoilla, jotka toisaalta koettelevat koulutuksellista tasa-arvoa ja
toisaalta korostavat kasvatuksen produktiivisuutta sen prosessiluonteen
sijaan. Monilukutaito on yksi perusopetuksen opetus suunnitelmauudis-
tuksen myötä erityisesti opettajankoulutuksessa kiinnostusta herättänyt
käsite. Martina Paatela-Niemisen ja Reijo Kupiaisen artikkelissa *Taidekas-
vatus ja monilukutaito* tarkastellaan taidekasvatukseen kehitettyä inter-
tekstuaalista menetelmää ja sen yhteyttä mediapedagogiikkaan. Taidetta
ei tässä kontekstissa nähdä tekijä-teos-traditiossa, vaan painopiste siirtyy
merkitysten tarkasteluun tekstien maailmassa. Taidekasvatukseen kehi-
tetty, tekstien välinen (intertekstuaalinen) menetelmä, on osittain rinnak-
kainen monilukutaidon pedagogiikan kanssa täydentäen sitä. Opetukseen
kehitetty malli soveltuu sekä käytännön kuvataiteen didaktiikan opetuk-
seen aikuisopiskelijoille että kuvataiteen ja monilukutaidon opetukseen
kouluissa.

Uskonnonopetuksen roolista, tehtävästä ja muodosta on keskusteltu
Suomessa koko yleissivistävän koulun olemassaolon ajan. Tällä hetkel-
lä katsomuskasvatukseen (uskonto ja elämäkatsomustieto) kohdistuu
yhteiskunnan maallistuesssa erityisiä muutos paineita, myös poistamisen
vaateita. Saila Poulter artikkelissaan *Katsomuskasvatuksen yhteiskunnal-
linen tehtävä – välineitä vai toisin ajattelua?* toteaa, että sekularistisissa
kansalaisuustarkasteluissa kansalaisuuden katsomukselliseen perustaan
liittyvät kysymykset pyritään sivuuttamaan tai sijoittamaan rajatusti yk-
silön privaatin elämän alueelle, kun niitä tulisi tarkastella osana laajempia
rakenteellisia, yhteiskunnallisia ja historiaan liittyviä näkökulmia. Kir-
joittaja kuitenkin korostaa, että katsomuskasvatus ei ole pelkästään tietty-
jen yhteiskunnallisten kykyjen tai ”kansalaistaitojen” edistämistä. Sillä on
muuta laajoja sivistyksellisiä, kulttuurisia ja spiritualiteettiin liittyviä teh-
täviä, jotka tähtäävät ihmisoikeuksien ja uskonnon vapauksien hengen täy-

simittaiseen toteutumiseen. Parhaimmillaan katsomuskasvatus voi tukea transformatiivisen ajattelun kehittymistä, antaa välineitä ajatella toisin.

Kirjan neljännessä teemassa (Osa IV), *Korkeakoulupolitiikka muutoksessa*, tarkastellaan korkeakoululaitoksen siirtymiä niin yksilöiden kokemuksina omasta työstään korkeakoululaitoksessa kuin instituutioiden opetussuunnitelmakehityksen näkökulmasta. Kuten Tero Autio johdantoluvussaan toteaa, perinteisesti vapaa akateeminen koulutus ja tutkimus on runsaan parin vuosikymmenen ajan ollut intensiivisemmäksi käyvän yritys-elämästä tulevan hallintajärjestyksen, uusliberalistisen *New Public Management*'in, organisatorisesti jäsentämää ja kontrolloimaa. Kristiina Brunilan artikkelissa *Kiihdyttävä yliopisto* fokus on korkeakoulutusta ja erityisesti yliopistoja koskevassa uusliberalistisessa hallinnassa, siinä, miten kyseinen hallinta puhuttelee yliopistojen tutkija-opettajia. Artikkelin aineistona on kirjoittajan ja kollegan yhdessä ja kirjoittajan itsenäisesti tuottamat niin sanotut fiktiiviset tarinat, joiden pohjana on akateemisen uran eri vaiheissa olevilta tutkija-opettajilta kerätyt tarinat siitä, millaista on työskennellä yliopistossa. Tarinat tekevät näkyväksi muun muassa numerovaltaan liittyen kaiken arvokkaana ja merkityksellisenä pidetyn kiteytymistä määrään laadun sijaan sekä keskeneräisyyden ja korvattavissa olemisen tunnetta. Tulkinnessa käytetyt teoreettiset käsitteet tavoittavat tarkkanäköisesti sitä hallintaa, joka kietoutuu osaksi tutkija-opettajien subjektiviteetteja kiihdyttävässä yliopistossa. Artikkelissa painottuvat vahvasti ihmisten emotionaaliset kokemukset ja siksi artikkeli onkin hyvin puhutteleva.

Tehostamisen ja työelämän tarpeita palveleva opetussuunnitelmien uudistamisvaade on kohdistunut koko Euroopan laajuiseen korkeakoulukenttään vuonna 1999 solmitun Bolognan sopimuksen myötä, jota myös Rūta Petkutė englanninkielisessä artikkelissaan *The knowledge-competence tension in context of the European University curriculum restructuring – the case of Lithuania* käsittelee Liettuan korkeakoulujen näkökulmasta. Tarkastellessaan yliopistojen opetussuunnitelmauudistuksia Petkutė tuo keskeisenä havaintona esiin, miten osaamisperustaiset ja työelämäkompetensseja tuottavat opetussuunnitelmat ovat muuttaneet perustavanlaatuisesti käsitystä (tärkeän) tiedon olemuksesta. Artikkelissa esitellään eri

yliopistojen ja eri tieteenalan harjoittajien haastatteluissa esiin nousutta ristiriitaisuuden ja vieraantumisen kokemusta, jota opetussuunnitelmauudistus herätti. Humboldttilaiseen sivistysyliopistoon sitoutuneet tutkijat ja opettajat tulisi kirjoittajan mukaan nähdä oman tieteenalansa opetussuunnitelma-asiantuntijoina ulkopuolisten määrittelijöiden sijaan.

Johanna Annalan, Jyri Lindénin ja Marita Mäkisen artikkeli *Opetussuunnitelma-ajattelu ja -käsitukset korkeakoulututkimuksessa* perustuu vuonna 2016 teoksessa *Researching higher education. International perspectives on theory, policy and practice* julkaistuun tutkimukseen *Curriculum in higher education research*. Tässä suomenkielelle muokatussa artikkelissa lähtökohtana on kiinnostava jännite: samanaikaisesti kun opetussuunnitelmatutkimus on painottunut yhä voimakkaammin managerialismin ja uusiliberalististen virtausten kritiikkiin ja etääntynyt (korkea)koulutuksen yhteiskunnallisista ja toiminnallisista reaalihaasteista, praktinen ja kehittämiseen painottuva opetussuunnitelma keskustelu näyttäytyy itseriittoisena eikä tunnu edes kaipaavan historiallista, poliittista tai yhteiskunnallista analyysiä tai kontekstualisointia. Kirjoittajat esittelevät artikkelissaan meta-analyysin korkeakoulujen opetussuunnitelmaa koskevien tutkimustekstien taustalla vaikuttavasta opetussuunnitelma-ajattelusta ja niistä käsityksistä, jotka opetussuunnitelmatyötä ovat ohjanneet. Aineistona on käytetty systemaattisen haun tuloksena löytynyttä 62 tieteellistä artikkelia, mikä tekee analyysistä ja sen pohjalta syntyneiden tulosten pohdinnasta ainutkertaisen yhteenvedon korkeakoulujen opetussuunnitelmatyön taustalla piilevistä käsityksistä. Analyysi osoitti, että vaikka opetussuunnitelmasta ei ole korkeakoulutuksessa eikä korkeakoulutusta tutkivien piirissä jaettua tulkintaa, yhteneväisiä käsityksiä eri toimijoiden opetussuunnitelmatyön perustana on silti havaittavissa.

Luvun *Korkeakoulupoliittikka muutoksessa* viimeisen artikkelin keskiössä on ammattikorkeakoulun opetussuunnitelma. Artikkelissaan *Osaamisperustaisuuden rakentuminen ammattikorkeakoulussa – opetussuunnitelmateoreettista jäsentelyä* Tiina Laajala tarkastelee erään ammattikorkeakoulun sisäistä osaamisperustaisen opetussuunnitelman kehittämisen prosessia. Tekstissä esitetään kirjoittajan kokoaman ryhmäkeskusteluihin pohjautuvan aineiston analyysissä muodostuneita ope-

tussuunnitelmatyön tulkintarepertuaareja sekä opetussuunnitelmalle rakentuneita tulkintarepertuaareja. Tutkimustulokset heijastavat kohtaamattomuutta muutoksen vaiheessa olevan ammattikorkeakoulun opetussuunnitelman ja opettajien omaan työhön liittyvien käsitysten välillä. Kuten kirjoittaja toteaa, osaamisperustaisen opetussuunnitelman jalkautuminen ammattikorkeakouluihin kytkeytyy kysymyksiin opettajan autonomiasta sekä opettajan rooliin opetussuunnitelman kehittäjänä ja opiskelijan oppimisen ohjaajana. Artikkelissa päädytään monipuolistamaan osaamisperustaista keskustelua tarkastelemalla sen perusajatuksia sivistysteorian viitekehyksessä. Laajalan tärkeä, olennaiseen keskittyvä sivistysteoreettinen tarkastelu tarjoaa teoreettisia välineitä välttää tutkijoiden esiin nostamaa ajautumista osaamisperustaisuuden yksinkertaistavaan ja kritiikittömään tulkintaan. Samalla se nostaa uudella tavalla keskusteluun muun muassa opettajan roolin, jonka pedagoginen jäsennys on vielä vähäistä osaamisperustaisuuden yhteydessä käytävässä keskustelussa, kuten kirjoittaja toteaa.

Lähteet

- Autio, T. 2017. Johdanto: kansainvälistyvä opetussuunnitelmatutkimus kansallisen koulutuspolitiikan ja opetussuunnitelmareformien äyllisenä ja poliittisen resurssina. Teoksessa T. Autio, L. Hakala & T. Kujala (toim.) Opetussuunnitelmatutkimus. Keskustelunavauksia suomalaisen kouluun ja opettajankoulutukseen. Tampere: Tampere University Press, 17–58.
- Battelle for Kids. 2019. Our approach. <http://battelleforkids.org/networks/edleader21-network/our-approach>. Luettu 1.9.2019.
- Erss, M. 2017. Curriculum as a political and cultural framework defining teachers' roles and autonomy. Teoksessa T. Autio, L. Hakala & T. Kujala (toim.) Opetussuunnitelmatutkimus. Keskustelunavauksia suomalaisen kouluun ja opettajankoulutukseen. Tampere: Tampere University Press, 193–221.
- Global Teacher Status Index 2018. 2018. <https://www.varkeyfoundation.org/media/4867/gts-index-13-11-2018.pdf>. Luettu 24.3.2019.
- Halinen, I. & Jääskeläinen, L. 2015. Opetussuunnitelmauudistus 2016. Sivistysnäkemys ja opetuksen eheyttäminen. Teoksessa H. Cantell (toim.) Näin rakennat monialaisia oppimiskokonaisuuksia. Jyväskylä: PS-kustannus, 19–36.
- Hargreaves, A. 2015. Foreword to the first edition. Unfinished business. Teoksessa P. Sahlberg, Finnish Lessons 2.0. What can the world learn from educational change in Finland? (2. painos). New York: Teachers College Press, xii–xix.
- Künzli, R. 1998. The common frame and the places of Didaktik. Teoksessa B. B. Gündem & S. Hopmann (toim.) Didaktik and/or Curriculum. An International dialogue. New York: Peter Lang, 47–78.
- Partnership for 21st Century Skills. 2018. <http://www.p21.org/>. Luettu 28.5.2018.
- Ravitch, D. 2015. Foreword to the second edition. An alternative universe. Teoksessa P. Sahlberg, Finnish Lessons 2.0. What can the world learn from educational change in Finland? (2. painos). New York: Teachers College Press, xi–xii.
- Sahlberg, P. 2011. Finnish lessons: What can the world learn from educational change in Finland? New York: Teachers College Press.
- Sahlberg, P. 2012. How GERM is infecting schools around the world? <https://pasisahlberg.com/text-test/>. Luettu 9.2. 2019.

Tero Autio, Liisa Hakala & Tiina Kujala

- Tervasmäki, T & Tomperi, T. 2018. Koulutuspolitiikan arvovalinnat ja suunta satavuotiaassa Suomessa. niin & näin 2. <http://netn.fi/node/7333>. Luettu 15.2. 2019.
- Westbury, I. 1998. Didaktik and Curriculum Studies. Teoksessa B. B. Gudem & S. Hopmann (toim.) Didaktik and/or Curriculum. An International dialogue. New York: Peter Lang, 47–78.

Helsingissä 31.10.2019

Tero Autio, Liisa Hakala ja Tiina Kujala